

Esben Andreasen: Nyere forskning om shintos forhold til staten gennem tiderne

Indledning

Traditionelt har shinto været beskrevet som en "unik japansk religion", en "oprindelig religion" hvorved man forstår en religion, der er opstået af sig selv indenfor en historisk udvikling af en oprindelig kultur, i modsætning til en "grundlagt religion" baseret på en religionsgrundlægger: Buddha, Jesus, Muhammed. Disse er ofte blevet beskrevet som "verdensreligioner", et uheldigt udtryk af flere forskellige årsager, fordi de har spredt sig over hele verden og har antaget en global rolle. Shinto er som bekendt begrænset til en enkelt nation: Japan, og som sådan har den naturligvis vakt japanske nationalistes store interesse. - En sådan traditionel beskrivelse af shinto som Japans oprindelige religion finder man i vestlige leksika, blandt andet i Encyclopedia Britannica - men det er en beskrivelse der må revideres.

Det store navn i denne revision af forståelsen af shinto er japaneren Kuroda Toshio (1926-1993) - en venstreorienteret historiker som har revideret Japans religionshistorie, således der i den nye *Nanzan Guide to Japanese Religions* findes et delafsnit der simpelthen hedder "History begins at Kuroda". Hans opfattelse af shinto, som jeg har forsøgt at gengive i *Religioner i Japan - traditionelt og omkring årtusindskiftet*, er, at shinto som én sammenhængende religion er en opfindelse fra 1800-tallet. Før dette ligger op mod 1000 år, hvor shinto er en del af buddhismen og endda, når man går tilbage til Nara-perioden, er shinto i højeste grad påvirket af daoisme. Den institution som regulerede alle riter dengang, *jingikan*, er af kinesisk

oprindelse, nemlig daoismens divinations-institut. Selve ordet shinto kan måske oversættes "gudernes adfærd" og her argumenterer Kuroda for at det er daoismens guder. *Tenno*, kejser på japansk, er *tianhuang*, den daoistiske himmelske kejser og den første guddom nævnt i *Kojiki* er Ame-no-Minakanushi, som er nordstjernen, eller himmelmidten, igen et klart daoistisk træk. De næste to guder i *Kojiki*, Takami og Kami, danner sammen med Minakanushi den daoistiske triade: dao, af yin og yang. Og naturligvis, når det kommer til *jingikans* funktioner, er den vigtigste divination, og her brugtes sågar skildpaddeskjolde, også den kinesiske metode.¹

Sådan - værsgo at skylle! - som man siger hos tandlægen, når det værste er ovre. Og det er jo ikke ligefrem noget nationalister kan lide - heller ikke de japanere, der mener, at shinto er den oprindelige japanske religion.

Men hvem udtaler sig i dag i Japan om shinto - og hvem bliver fornærmede af Kuroda-vendingen? Der er fire instanser: *Jinja honcho*, som er nationalistisk og konservativ, og som ikke kan lide Kuroda-vendingen; det er *International Shinto Foundation*, som har mange udenlandske forskere som tilknyttet, og som er gået med på det moderne; og så de to gamle universiteter: *Kogakkan* i Ise, som er konservativt, og *Kokugakuin* i Tokyo, som er blevet bemærkelsesværdig moderne på de sidste 10 år., og som i det store værk *Encyclopedia of Shinto*, som ligger på nettet, går ind i en diskussion af Kurodas teorier, men ender med at skrive at

¹ Kurodas synspunkter opsummeret i en artikel "Shinto in the History of Japanese Religion" oversat og bragt i *Religion and Society in Modern Japan*, ed. By Mark R. Mullins, Shimazono Susumu and Paul L. Swanson (Asian Humanities Press, Berkeley, California 1993), s. 7-30.

baggrunden for shinto er fælles østasiatisk - uden at sige at Kina var så klart den dominerende faktor.

Men, naturligvis, er der også kommet en reaktion på Kurodas teorier, for man kan dårligt tænke sig, at der ikke har været nogen religion i Japan førend den kinesiske kulturelle påvirkning i Nara-tiden. Kuroda gik nok provokerende langt i sin revision af shintos religionshistorie.

I dag er der sket en opblomstring af shinto-forskning, og der er sket en optøning af stive ideologiske holdninger fra shinto-akademikernes side. Mange shinto-forskere fra de to shinto-universiteter har godtaget den nyere forskning og arbejder på at forfine forskningen. Blandt japanske forskere har det, som sagt ovenfor, været den almindelige opfattelse, at shinto har eksisteret i tusindvis af år som landets oprindelige, nationale religion, en selvstændig tradition som var selve Japans sjæl, som var *Japaneseness*.

Kami-kult

Den almindeligt anerkendte teori "efter Kuroda" går ud på, at det var samtidig med, at risen blev indført fra fastlandet, at man begyndte at dyrke solguden Amaterasu, dvs. i Yayoi-perioden fra 300 fvt. til 400 evt., men at der var mange kami i forskellige egne af landet. Først da riget samles i den såkaldte Yamato-stat i 6-700-tallet er det muligt at få et overblik over kami-dyrkelsen, som nogle foretrækker at kalde det den første udvikling af shinto. Første gang ordet shinto forekommer er i *Nihongi* fra 720, hvor

der står om Kejser Yomei (regerede fra 586-587, den første erklærede buddhist-kejser i Japan) at "kejseren troede på Buddhas lov og ærede gudernes vej (shinto)" - det ord som Kuroda altså udlægger daoist-gudernes adfærd.² Den traditionelle opfattelse af dette sted i *Nihongi* er, at det hentyder til indfødte kami i modsætning til den nye fremmede kami, Buddha, fra Kina. Mange vælger at kalde tidlig shinto "kami-dyrkelse" eller "kami-kult" af den grund, at der ikke er noget fast gudebegreb, men en myriade af guder løst tilknyttet til lokale helligsteder. Der har været tale om forskellige praksisser, som tro på amuletters virke (*ofuda*), antagelser af uheldssvangre dage og retninger (*fengshui*), åndetro (både de afdødes ånder og hævnånder (*onryo*), tilbedelse af træer, vandfald og bjerge af særlig ærefrygtindgydende karakter, og også rismarkernes kami (*ta no kami*). Alle disse antagelser bliver så systematiseret i den såkaldte Yamato-stat, et centralt kejserrige, som indførte det kinesiske statslov-system, kaldet *ritsuryo*, hvorefter alle landets helligdomme blev systematiseret i et netværk kaldet *kansha*, regerings-helligdomme. Det styrende organ i de vekslende hovedstæder i perioden er *jingikan*, departementet for religiøse anliggender, som dog hurtigt mistede betydning ved det kejserlige hof i det senere Kyoto, hvor det afgik ved døden i 1500-tallet, efter længe at have været uden indflydelse, da buddhismen blev totalt styrende. Bemærkelsesværdigt blev betegnelsen *jingikan* genindført i Meiji-tiden, som tidens shinto-ministerium, regeringens højst rangerede ministerium, men herom senere. I Nara-perioden blev

² Aston *Nihongi* (Tuttle, 1998), II, s. 106.

det store system af *kansha* erstattet med Kejser Shomus (724-749) system af buddhist-templer, kaldet *kokubunji*, som gjorde Todai-ji i Nara til hovedtempel. Også detten hierarkiske system mistede sin betydning til de store klostre, men det er så en anden historie indenfor buddhismens religionshistorie i Japan.

Shinto "genopdagelse"

Under Tokugawa-tiden (1600-1868) opstod *kokugaku*-bevægelsen, som en nativistisk retning indenfor japansk åndsliv, og som i det lukkede land ønskede at fremhæve den nationale egenart, fortidens litteratur og religioner frem for kinesisk lærdom og vestlig videnskab og åndsliv. Én person mere end nogen anden skyldes det, at shinto dukkede op på ny, selv om der var forløbere i det der kaldes Ise shinto (*watarai shinto*) og *Yoshida shinto*. Det var Motoori Norinaga (1730-1801), hvis livsværk *Kojiki-den* i 44 bind, som er studier, udgivelse og kommentarer til *Kojiki*, hvori han løftede det gamle historieskrift, som skulle legitimere kejserhuset, op af glemselen. Motoori er om nogen arkitekten bag shinto som et system af værdier, en shinto-teologi. Det er *kokugaku*-bevægelsen vi skylder den senere *kokutai*-ideologi (kejserdyrkelsen i shinto) og litteraturen om det japanske folks egenart, *nihonjinron*-litteraturen.

Meiji-tidens shinto

Da Japan lukkede op for den moderne verden i 1868 medførte det drastiske ændringer i Japans religiøse verden. Indenfor shinto blev der skabt et centralt styret system af shinto-helligdomme (*stats-shinto*) og en række helligdomme med afvigende ritualer, i alt 13, blev kaldt *sekt-shinto*. Stats-shinto er vigtigst, da den udviklede sig i snæver forbindelse med den moderne kejser-dyrkelse og uddannelsesvæsenet. På rite-planet skete der det, at Japan i 1873 overgik til den europæisk, vestlige kalender, og mange af de årlige riter i shinto-helligdomme på landet smuldrede. De kendte overgangsriter som fremstilling af nyfødte i helligdommen (*hatsu miyamode*), *shichi-go-san* og voksenritualet ved 20-års alderen (*seijin shiki*) bliver ikke længere riter udspillet i landsbyfællesskabet, men bliver familiens og det private livs overgangsriter - som de er det i dag. En ny rite kom til, nemlig shinto-brylluppet, efter vestlig model, og især gjort populært ved Kejser Taisho's bryllup år 1900. På det organisatoriske plan blev det gamle *jingikan*, "kontoret for shinto-anliggender", taget op af mølposen og oprettet igen i 1868, og i 1871 udstedte statsrådet et edikt, hvorefter staten overtog alle helligdomme, gav sig selv myndighed til at udnævne nye shinto-præster og afskaffede arveligheden mellem far og søn, hvad angår ejerskabet af helligdommene. Helligdomme skulle udføre stats-riter og det nære forhold mellem landsbyen og dens shinto-helligdom blev udsat for en prøve, for den nye shinto-præst kunne være en fremmed - eller den eksisterende skulle omskoles til de nye stats-riter. Samtidig blev buddhisme og shinto adskilt, mange steder simpelthen med et hegn mellem templet og helligdommen, og buddhist-statuer og klokker blev kasseret. Meget gik tabt,

kunstnerisk, klokker blev støbt om til kanoner eller brugt i oprustningen, og nogle steder gik det voldeligt for sig. Ideen var at Japan skulle have en unik japansk religion som skulle være essensen af *Japaneseness*. *Kokutai*-ideologien bliver hyppigere og hyppigere taget i anvendelse, i Meiji-grundloven af 1889 og i Uddannelses-ediktet af 1890. Stats-shinto og kejserdyrkelse støtter hinanden, selv om kejserne indtil Meiji-tiden havde været buddhister. Shinto-præsterne skal udbrede den nye statsideologi og et nyoprettet religionsministerium skal udnævne både shinto-præster og buddhist-præster. I 1873 slutter de store buddhist-retninger sig til denne "Store Lære" (*taikyo*) i et forsøg på at komme ind i varmen igen, og antager lærens 3 hovedpunkter: "Ær dine guder og elsk dit land; forstå sammenhængen mellem himlens principper og menneskers vej; og ær kejseren og adlyd regeringens ønsker." Det holdt kun til 1875, hvor buddhistretningen *jodoshinshu* (shin-buddhismen) brød med den shinto-dominerede institution. Det forhindrede ikke shinto-ideologerne i at fortsætte. Alle helligdomme blev sat i et hierarkisk system og stats-riterne blev gennemtrumfet. Kejsersystemet blev styrket gennem uddannelse og gennem præster ved shinto-helligdomme, og da Meiji-kejseren døde i 1912 blev helligdommen *Meiji Jingu* opført i løbet af de næste 3 år som kronen på sammensmeltningen af kejserdyrkelse og shinto. Også efter 1912 fortsatte udviklingen: Japan som solgudindens hellige nation, kejseren som nationens far og kejserfamilien som den hellige familie. Selv om der formelt var religionsfrihed i landet var shinto en statsreligion - blev dog ikke

kaldt en religion men blev benævnt "Japans åndelige grundlag" - noget der var mere fundamentalt end en religion.

Alt dette opløstes som bekendt med shinto-direktivet i 1945 som opløste båndet mellem shinto og den moderne japanske stat efter nederlaget i 2. Verdenskrig. Staten blev en sekulær stat, helligdommene skulle klare sig uden statens støtte, økonomisk og ideologisk. Gradvist kom det arvelige shinto-præstekald ind igen (det havde jo kun været afskaffet i 70 år) og helligdommene kunne så slutte sig sammen i *Jinja Honcho*, som blev oprettet på følgende principper eller værdier: "Vær taknemmelig for kamiernes velsignelse og forfædrenes godhed, og hengiv dig til helligdommens ritualer med et ærligt hjerte; Tjen samfundet og dets indbyggere, som gode budbringere af kamiernes ønsker, og genopbyg verden; Respekter kejseren som en formidler af solgudindens ønsker, følge hans ønsker og bed for det japanske folks og hele verdens lykke, og bed også for verdensfreden, at vi må leve i fred og velstand."

Moderne shinto: sekulariserede riter

I dag synes shinto at være et system af fysiske symboler og rituelle mønstre. Som bekendt er der ikke noget helligt skrift, intet system af dogmer, ikke noget fælles panteon af guder. Men en række praksisser identificeres som shinto, og disse er forbundet med en række fysiske markører som *tori*-porte, *shimenawa*-reb, *sakaki*-træer og grene, spejle som kamiernes fysiske tilholdssted, alt sammen noget man

finder ved helligdommene (*jinja* eller *jingu*), som i arkitektur er forskellig fra templer og kirker og andre religiøse rum. Her foregår de rituelle handlinger, hvis vigtigste element er renselse (*harae*), som udføres når en præst svinger sakaki-grene hen over hovedet på de personer, der har bedt og betalt for en sådan renselse. En anden handling er *matsuri*, hvor helligdommens religiøse genstande (*shintai*) bæres gennem lokalområdet i kunstfærdigt udsmykkede bærbare skrin (*mikoshi*).

Hvor meget lægger den menige japaner så i disse riter? Drejer det sig om antal deltagere er det forbløffende stort for et sekulariseret folk. 70 % går til helligdommene nytårsdag, over 50 % får deres nyfødte barn fremvist i helligdommen og et tilsvarende antal benytter deres børns 3., 5. og 7. års fødselsdag til at besøge helligdommene i det flotteste skrud (*shichi-go-san*). Hver 3. bygherre får byggepladsen rituellet renses førend påbegyndelsen af et nyt byggeri, og hver 3. kører bilen til en helligdom for at få den renses ved anskaffelsen af en ny sådan. Hver fjerde deltager i *matsuri*, bruger helligdommene til at bede om held ved kommende eksaminer eller bliver gift i shinto-regie. Kun 16 % af spørgeundersøgelsen fra 1997 siger, at de aldrig ber ved helligdommene. - Slående er det derfor at kun 4% af de adspurgte kalder sig selv shinto-tilhængere. Faktisk har de fleste japanere en meget vag forståelse af, hvad shinto er for en størrelse, og mange yngre japanere kender slet ikke begrebet.

Det hele taget i betragtning gør, at der er moderne religionsforskere som nødtigt vil kalde shinto en religion, men snarere et system af sekulariserede riter

udført ved eller omkring helligdommene. Og ser man på Japans historie er denne flydende markør ikke undtagelsen men reglen. Kun i 600 og 700-tallet var der en organisation af helligdomme, som foretog regelmæssige ritualer for hele landets vedkommende - og især for statens skyld. I tiden derefter, helt op til Meiji-tiden, var buddhismen den grundlæggende religion, hvis templer husede shinto-helligdomme på deres områder og hvis præster udførte de noget flimrende shinto-ritualer, forskellig fra egn til egn. Det var først i Meiji-, Taisho- og Showa-tiden at shinto blev samlet i en politisk anstrengelse for at tjene staten Japan som et religiøst-åndeligt grundlag. Man kan sige at helligdommene og deres kami har været brugt (og misbrugt) af forskellige eliter i landet gennem historien: af aristokratiet ved kejserhoffet i Nara- og Heiantiden, af buddhist-munke op igennem tiden eller af moderne ideologiske embedsmænd.

Generelle østasiatiske elementer i kami-dyrkelsen.

En af grundene til at shinto har stået som noget specielt, unikt japansk er, at shinto er blevet holdt op mod kristendommen og vestlige værdier. Ser man imidlertid shinto i sammenligning med østasiatisk folkereligion er der meget stor sammenfald med disse traditioner, især dem fra Kina, men også med ainu-religionen (selv om sammenligningen med ainu ikke helt er kommet til orde endnu). De mange guddomme og den lethed hvormed de indoptages i østen i andre traditioner kendes helt fra Indien hvor mange hindu-guder indgår i buddhismen, og i Kina hvor mange

daoist-guder indgår i mahayana-buddhismen. Og ikke alene guder men også ånder af afdøde kendes i Kina, hvor tidligere kejsere og generaler og andre godtfolk er blevet dyrket i kongfuzianismen og daoismen. I shinto er det det samme: Levende kamier (*ikigami*) er et begreb som slører forskellen mellem guder og mennesker. Som bekendt var kejser Hirohito den sidste "*ikigami*" i Japan, som måtte aflægge sig sin guddommelighed, men fænomenet er kendt i hele Østasien. Shamanisme er et andet træk i østasiatiske religioner, dvs. shamaner der aktivt kan træde i kontakt med det guddommelige, og ikke som i de monoteistiske religioner, hvor det guddommelige kommer til menneskene i form af teofanier (Moses, Muhammed, mystikere). Disse shamaner har haft en betydelig rolle i kami-dyrkelsen som orakler, og åndebesættelse er et almindeligt udbredt fænomen i tidligere tiders folkereligion i Østasien. Fra orakler er der ikke langt til divination, spådomskunst, og også her er shinto en klar aftager, fx kan man tænke på *omikuji*-lodderne, som man finder ved alle shinto-helligdomme. I Heian-tiden var der et specielt kontor for divination og astronomi: *on-yo-ryo*. Og endelig er forfædre dyrkelse ikke blot en buddhistisk foreteelse, men kendes vidt udbredt i Japan og andre østasiatiske folkelige religioner (og i kongfuzianismen).

I alle de opregnede elementer ligger der muligheder for yderligere komparative studier af shinto, som kan studeres i nutiden, frigjort fra de ideologiske bånd fra tidligere tider. Alt sammen muligt, når man ikke (længere) finder grundlag

for - eller nærer ideologiske ønsker om - at gøre shinto til "Japans oprindelige religion" - selv om shinto nok er noget "unikkt japansk".

Websites, e-bøger og bogliste:

<http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords> (Encyclopedia of Shinto)

<http://www2.kokugakuin.ac.jp/ijcc/wp/index.html> (Kokugakuin's udgivelser på engelsk, online)

<http://www.jinjahoncho.or.jp/en/publications/matsuri/index.html> (Sammenslutningen af Shinto helligdomme)

<http://www.shinto.org/isri/index.htm> (International Shinto Foundation)

<http://www.yasukuni.or.jp/english> (Yasukuni helligdommen)

Esben Andreasen: *Kannamesai i Ise – ritualer i shintos hovedhelligdom* (video)(Gyldendal 1996)

Brian Bocking: *A Popular Dictionary of Shinto* (Curzon Press, 1996)

John Breen, ed.: *Yasukuni, the War Dead and the Struggle for Japan's Past* (Columbia University Press 2008)

John Breen & Mark Teeuwen, eds.: *Shinto in History - Ways of the Kami* (University of Hawai'i Press 2000)

Helen Hardacre: *Shinto and the State 1868-1988* (Princeton 1989)

Thomas P. Kasulis: *Shinto - the Way Home* (University of Hawai'i Press 2004)

Mark R. Mullins, Shimazono Susumu & Paul Swanson, eds.: *Religion and Society in Modern Japan* (Asian Humanities Press 1993)